

KOČOVNÁ FILOSOFICKÁ
DIVADELNÍ SPOLEČNOST

PŘI KATEDŘE FILOSOFIE FILOSOFICKÉ FAKULTY MU

Filosof(ie)
a
žena

Josef Petrželka
Ondřej Sládek

Fakulta sociálních studií
4. května 2002

Úvod

Když listujeme v dějinách filosofie a čteme o jejích nejvýznamnějších postavách, jen zřídka narazíme na ženské jméno. Vypadá to, jako by tento obor vědění byl vyhrazen především mužům. Jestliže podlehneme tomuto zdání, napadá nás otázka: Jací byli oni mužové, věnující se filosofickému bádání? A jak vycházeli se ženami, jestliže jejich bádání je ženám, zdá se, tak vzdáleno? Není žena sokyní filosofie a nerozptyluje filosofa, když se chce plně věnovat své badatelské vášni? Nebo snad naopak je jeho Múzou, která jej inspiruje a vede k vrcholnému myšlenkovému zasvěcení?

Naše divadelní společnost Vám předvede příběhy tří filosofů a žen, které do jejich života — možná — zasáhly. Příběhy vycházejí z knihy Jiřího Cetla *Ale vždyť to byli filozofové . . .* (Brno 2000). Autor byl mnoho let profesorem antické a středověké filosofie na naší katedře. V této knize, jež má podtitul *Filozofické apokryfy*, představil nejznámější filosofy v životních situacích a vztazích, které sice možná nebyly skutečné, ale zato se v nich zrcadlí jejich filosofické myšlenky.

Neuvidíte celé představení, protože je stále ještě ve stavu zrodu a některé pasáže dosud nejsou secvičeny nebo je není možné provést v podmínkách tohoto sálu. Pokud Vás přesto filosofové a jejich ženy zaujmou a budete se s nimi chtít setkat ještě jednou a v úplné podobě, rádi Vás uvítáme na představení v Divadelním studiu V (Veveří 133) 22. a 23. května.

A odpověď na výše položené otázky? To už necháme na Vás . . .

Vzpouira paní Xanthippy

Xanthippa — je snad dnes nějaká jiná žena antického Řecka známější? Sókratés, její manžel — nevytane na mysli většině lidí, když uslyší slovo filosof? Jak spolu tato proslulá dvojice vycházela? Zřejmě to nebyl romantický a idylický vztah. Podle svědectví Sókratova žáka Xenofóna byla Xanthippa žena protivná a nesnesitelná především kvůli svým řečem. Příklady jejích řečí nám Xenofón nezanechal, takže se můžeme pouze domýšlet, že byla hašteřivá, lidem nadávala a urážela je, zkrátka že byla "hubatá". Ale nesuďme ji příliš přísně. Rodinný život se Sókratem jí totiž neposkytoval klidné rodinné zázemí. Xanthippa musela o Sókratovu pozornost soupeřit s filosofií, a to možná učinilo její povahu tak zahořklou.

Sókratés jako muž i jako filosof považoval tělesné požitky za nedůležité a byl velmi skromný při uspokojování tělesných potřeb (např. chodil vždy bos a velmi lehce oblečen). Člověk se podle něj měl starat především o svou duši a snažit se žít ctnostně, protože jen v takovém případě se mu povede dobře. Ovšem starost o rodinu se třemi dětmi asi vyžaduje poněkud materialističtější přístup, a proto pochopíme Xanthippino nepřátelství vůči filosofii.

Ostatně nevíme s jistotou, jak to u Sókratů doma chodilo. Nejvýznamnější Sókratův žák — Platón, který zanechal stejně významné svědectví o svém učiteli jako Xenofón — nám Sókratovy rodinné poměry nijak neodhaluje. Navíc je o něm známo, že ve svých dílech nerozlišoval mezi myšlenkami Sókratovými a těmi, které z podnětů svého učitele rozvinul už on sám (zmínit je třeba v první řadě jeho nauku o idejích). Platónovo svědectví o Sókratovi je proto dodnes předmětem otázek a dohadů zvědavých badatelů.

Jiný Sókratův žák, Alkibiadés, byl do velkého učitele zamilován. Jsa velmi krásný a ušlechtilý a maje vrozeny velké vojevůdcovské schopnosti, získal Sókratovu lásku. Jenže Sókratés nechtěl získat pouze jeho tělo, nýbrž hlavně přivést jeho duši k filosofickému životu a filosofické lásce. Alkibiadés však byl sice krásný, ale povrchní a nestálý, a smyslu pro filosofii se mu nedostávalo. Nakonec za svou politickou nestálost zaplatil životem. Náš první příběh Vám chce ukázat, jak to mezi těmito antickými postavami bylo-nebylo . . .

Pokud by Vás jejich osudy zaujaly, můžete se s nimi blíže seznámit v následujících knihách:

Xenofón, *Vzpomínky na Sókrata*, Praha, Svoboda 1972 (edice Antická knihovna).

Platón, *Symposion*, Praha, Oikúmené 2000.

Platón, *Euthyfrón, Obrana Sókrata, Kritón*, Praha, Oikúmené 1994.

Epikúros aneb Omne animal

Od konce 4. st. př. n. l. se začaly v Řecku a především v Athénách rozvíjet nové filosofické směry. Z nich až dodnes v obecném povědomí utkvěly stoicismus a epikúreismus. Obdivujeme toho, kdo dokáže se stoickým klidem a pevnou vůlí snášet neblahé rány osudu a nenechá se vyvést z míry nečekanými událostmi. Tento stěžejní dosažitelný ideál před člověka postavil už zakladatel stoicismu Zénón z Kitia. Méně obdivu (ale možná více závidí, kdoví) máme pro ty lidi, kteří vyhledávají a vychutnávají požitky a slasti všeho druhu. Pokud o nich nechceme pronést otevřeně odsuzující soud, uchylujeme se občas k tomu, že jejich životní styl označíme jako epikúrejský.

Přítom snad netušíme, že Epikúros by takové požitkáře vůbec nepustil do vrat své školy, nazvané Zahrada. Sice pro něj slast a blaženost byly cílem života, avšak ne každá slast. Slasti a příjemnosti je třeba volit s rozumem tak, aby se příjemnost se ztřešším ránem neproměnila v ještě větší bolest. A vůbec Epikúra tělesné slasti příliš zajímaly, lepšími se mu totiž zdály slasti duševní. Žít rozumně — to znamená žít slastně a příjemně, čehož nedosáhneme, pokud nebudeme žít ctnostně.

K úplné blaženosti, moderně řečeno k úplnému štěstí potřebujeme jen dvě věci: Aby nás nebolelo tělo a aby ani naše duše netrpěla žádnými obavami a strachem, např. strachem ze smrti. Zbavit člověka obavy ze smrti, z bohů a posmrtných trestů pro nesmrtelnou duši — toho chtěl Epikúros dosáhnout svým filosofickým učením. Byl přesvědčen (v tom není mezi filosofy zdaleka jediný), že pouze ve filosofickém životě se ukrývá pravé štěstí.

Tehdejší filosofové se ovšem k sobě nechovali zrovna přátelsky a ohleduplně. Stoikové, kteří blaženost spatřovali nikoli v příjemném životě, nýbrž v životě ctnostném (čímž se od filosofa ze Zahrady příliš nelišili), chtěli epikúrejské konkurenci odlákat žáky a přitom se neštítli Epikúra pomlouvát a obviňovat jej z požitkářství a prostopášnosti (například že dvakrát za den zvracel z přejedení). Kvůli tomu získalo slovo "epikúreismus" své nepřilichotivé zabarvení.

Nemůžeme stoiky v čele se Zénónem a Epikúra jednoznačně rozsoudit, protože díla obsahující jejich myšlenky se nám nedochovala. Od Epikúra máme jen tři (možná nepravé) listy, z četných spisů Zénónových zbyly jen zlomky. Proto náš druhý příběh nevypráví o tom, jak to s Epi-

kúrovou prostopášností bylo (nebylo), nýbrž pouze jak to snad mohlo (nemohlo) být . . .

O stoicích, epikúrejcích a jejich filosofii se můžete něco dozvědět v těchto publikacích:

Díogenés Laertios, *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*, Pelhřimov 1995.

Seneca, *Výbor z listů Luciliovi*, Praha 1987 (edice Antická knihovna).

Locke vysvětluje francouzské slečně své učení

John Locke byl jeden z nejvýznamnějších představitelů filosofie empirismu — směru, který hájil přesvědčení, že veškeré naše poznání pochází ze smyslů. Pokud by někdo byl od narození zbaven možnosti smyslového vnímání, nemohl by dosáhnout žádného vědění, protože v samotné duši žádné poznatky obsaženy nejsou. Vnímáme jednotlivé vlastnosti věcí, např. barvy, tvary, vůně či zvuky. Locke vlastnosti či kvality rozdělil na primární, které skutečně náležejí tělesům — např. rozlehlost, tvar, pohyb, počet, a sekundární, které vznikají interakcí našeho smyslového orgánu s primárními kvalitami — sem patří barvy, vůně, tóny, jež vlastně neexistují nezávisle na nás, nýbrž pouze v našich smyslových orgánech.

Naše poznání může pracovat pouze s takovými idejemi, jež vnímáme. Můžeme se domýšlet, že vnímané vlastnosti náležejí nějaké vnější věci — substanci. Avšak Locke si nebyl jist tím, zda takové substance existují, protože naše smysly jsou uzpůsobeny jenom pro vnímání kvalit. Přísně empiricky vzato — a angličtí empirikové byli přísní — vidíme pouze barvu, cítíme pouze vůni, slyšíme pouze tón, avšak žádným smyslem nevnímáme věc. Je tedy otázkou, zda věci (filosofové říkají substance) vůbec existují.

Ovšem tato filosofická pochybnost Johnovi vůbec nebránila, aby se prosadil v praktickém životě. Účastnil se politiky (jistou část svého života kvůli tomu strávil v exilu). Politickým tématům se věnoval také ve svých spisech, nejprve sepsal *Dva traktáty o vládě* a ke konci svého života *Dvě pojednání o vládě*. V 90. letech 17. století spoluzaložil Anglickou banku a prosadil reformu mincovnictví. K penězům měl blízký vztah vždy — to dokládají jeho pečlivě vedené účty, v nichž se nacházejí i takové položky, jako šiling za strávení večera se slečnou Susan. Ostatně úspěchy u žen měl Locke celý život, i když se nikdy neoženil.

Snad mu nedolala ani leckterá francouzská slečna za jeho pobytu ve Francii v letech 1675–79. A snad se tehdy odehrál i příběh podobný tomu našemu . . .

O Johnu Lockovi se můžete více dozvědět např. v knize:
I. Tretera, *Nástin dějin evropského myšlení*, Praha, Litomyšl 1999.

POSTAVY A JEJICH ZTVÁRNĚNÍ

Xanthippa	Jaroslava Šalomová
Sókratés	Josef Petrželka
Alkibiadés	Adam Kubát
Platón	Aleš Meduna
Hetéry z Pirea	Kateřina Dvořáková Dana Krídlová Marianna Kudelová Marta Zapletalová
Epikúros	Radek Burhan
John Locke	Jan Blaško
Lisette	Kateřina Dvořáková
Zbytečný člověk	Tomáš Tauš
Persilé	David Unger

TVŮRCI

Kostýmy	Danuše Jánová
Rekvizity	Kateřina Filipiová a Jiří Sysel
Hudba	Jiří Raclavský
Texty	Adam Kubát
Zpěv	Adam Kubát Jaroslava Šalomová Marianna Kudelová David Unger
Scénář a rezie	Josef Petrželka, Ondřej Sládek